

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ОБ'ЄКТУ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

У статті досліджено основні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України та визначено нагальні проблеми і особливості її функціонування в сучасних умовах господарювання, що визначають особливий підхід та основні напрямки формування мотиваційної складової внутрішнього економічного механізму м'ясопереробних підприємств.

This article explores the major trends in the meat-processing industry of Ukraine and determines the urgent problems and peculiarities of its functioning in the contemporary economy, which define the specific approach and main directions of motivational component of internal economic mechanism meat processing plants forming.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливим напрямком ефективного управління діяльністю підприємства є побудова внутрішнього економічного механізму (ВЕМ) як цілісної виробничо-технічної, організаційної та економічної системи на основі використання економічних важелів впливу на колективи підрозділів підприємства і окремих працівників з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням формування внутрішнього економічного механізму підприємства присвячені наукові дослідження таких науковців, як О. М. Гребешкова, М. Г. Грещак, В. Л. Дикань, О. І. Котляров, Р. В. Тульчинський та інших. У своїх дослідженнях автори розглянули теоретичні аспекти формування внутрішнього економічного механізму підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність досліджень щодо формування внутрішнього економічного механізму підприємства на сьогодні відсутні узгоджені загальноприйняті практичні підходи для впровадження складових елементів ВЕМ з врахуванням галузевих особливостей функціонування підприємств. Зокрема, необхідно визначити склад показників системи матеріального стимулювання підрозділів підприємства з врахуванням галузевих особливостей його функціонування.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей діяльності підприємств м'ясопереробної галузі для формування внутрішнього економічного механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. М'ясопереробна галузь (МПП) має велике значення для харчової промисловості та продовольчої безпеки України. Забезпечення раціону харчування українців якісною і доступною продукцією тваринного походження, і, зокрема, м'ясом, наразі є пріоритетним завданням державної політики. М'ясопереробна галузь як частина агропродовольчого комплексу країни має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки українців, а, отже, і для національної безпеки загалом.

Підприємства м'ясопереробної промисловості на вітчизняному ринку працюють сьогодні в умовах досить високої конкурентної боротьби, пропонуючи споживачеві різноманітну продукцію, різну як за ціновими, так і за якісними параметрами. Ця галузь, безумовно, є одним із лідерів вітчизняного АПК.

Разом з тим, аналіз діяльності вітчизняних м'ясопереробних підприємств свідчить про те, що сьогодні в Україні виробляється на душу населення в 2 рази менше м'ясної і ковбасної продукції, ніж в Білорусі, Польщі, Німеччині, Фінляндії та Франції. Тому у підприємств

м'ясопереробної галузі є істотні перспективи щодо збільшення обсягів виробництва і поліпшення якості продукції.

Успішність діяльності вітчизняних підприємств, у тому числі, підприємств м'ясопереробної галузі, сьогодні переважно визначається наявністю ефективного внутрішнього економічного механізму підприємства.

Варто зауважити, що основною метою функціонування ВЕМ підприємства є розширення сфери використання та підвищення ефективності економічних методів управління структурними підрозділами та окремими працівниками підприємства.

Досягнення зазначеної мети ВЕМ підприємства передбачає вирішення таких завдань:

- забезпечення функціонування підприємства на основі використання економічних важелів впливу на колективи підрозділів підприємства та окремих працівників з метою виконання планових завдань та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів;
- орієнтація на вирішення тактичних завдань;
- скорочення кількості протиріч в процесі управління підприємством і його ланками;
- організація довірливих відносин на підприємстві (як між різними підрозділами по горизонталі, так і між підрозділами і апаратом управління – по вертикалі);
- стимулювання розвитку ініціативи колективів у пошуку шляхів своєчасного та якісного виконання планових завдань з раціональним використанням виробничих ресурсів;
- розмежування і конкретизація функцій між підрозділами підприємства;
- забезпечення відповідальності колективів і окремих працівників за кількість, якість, своєчасність виконання робіт, використання виробничих ресурсів і на цій основі ліквідація зрівнялівки;
- організація системи ефективних взаємодій між підрозділами підприємства;
- формування системи узгодженості інтересів працівників підприємства та їх матеріального заохочення;
- збереження стабільності виробничої системи.

Для дослідження напрямів формування ВЕМ на м'ясопереробних підприємствах (МПП) необхідно, перш за все, проаналізувати основні тенденції їх розвитку останніми роками в динаміці. В табл. 1 і на рис. 1 представлено динаміку виробництва основних видів продукції м'ясопереробної галузі з 2008 по 2013 рік.

Таблиця 1

Динаміка виробництва ковбасних виробів в Україні та Одеській області
(складено автором за даними [1; 2])

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Виробництво ковбасних виробів в натуральному виразі в Україні (тис. т)	335,50	272,20	283,10	292,00	294,40	294,10
Базисні темпи росту (зниження), %	100,00	81,13	84,38	87,03	87,75	87,66
Виробництво ковбасних виробів в натуральному виразі в Одеській області (тис. т)	10,29	7,86	7,74	7,36	7,33	7,39
Базисні темпи росту (зниження), %	100,00	76,43	75,25	71,53	71,30	71,84

Дані табл. 1 свідчать про негативну динаміку виробництва ковбасних виробів в натуральному вираженні, як в цілому по Україні, так і по Одеській області.

Так, з 2008 по 2013 рік значення цього показника скоротилося відповідно на 41,4 і на 2,9 тис. тонн. Причому протягом всього аналізованого періоду (рис. 1) темпи зниження обсягів виробництва на МПП Одеської області випереджали темпи зниження цього показника загалом по м'ясопереробній галузі України. У результаті відносно падіння обсягів виробництва ковбасних виробів в Одеській області з 2008 по 2013 рік у 2,3 рази перевищило середньогалузевий рівень (28,16% проти 12,30%). Таке падіння обсягів виробництва

ковбасних виробів в натуральному вираженні в Одеській області негативно позначилося і на показниках результативності діяльності м'ясопереробних підприємств (табл. 2).

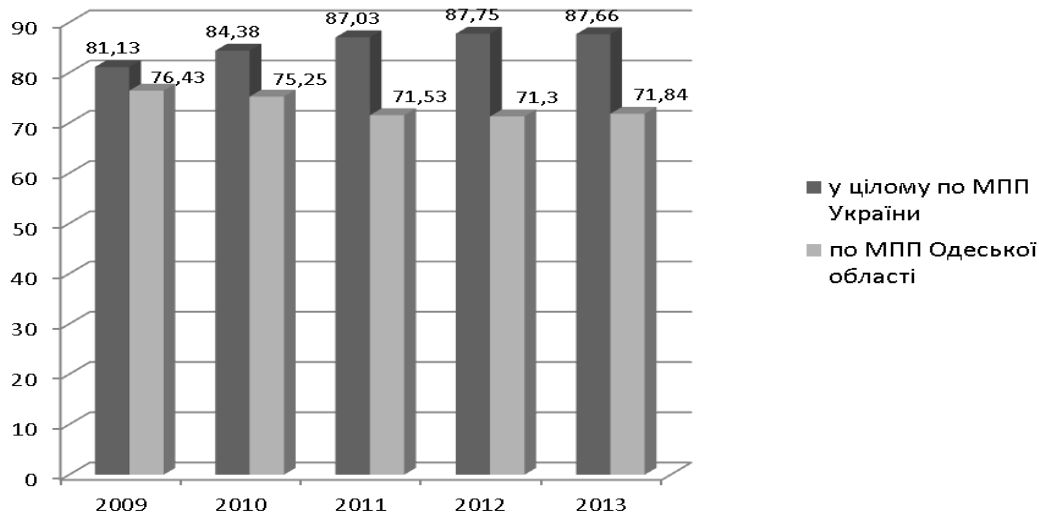

Рис. 1. Темпи зростання (зниження) обсягів виробництва ковбасних виробів в натуральному вираженні по МПП України та Одеської області, %

Таблиця 2

Показники результативності діяльності МПП Одеської області
(складено автором за даними [2])

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Відхилення з 2008 по 2013 рр.	
							абс.	відн., %
Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	486874	448907	431361	265784	295020	431272	55602	11,4
Середньорічна величина основних виробничих фондів, тис. грн.	119689	135041	150562	147827	155026	183548	3859	3,4
Середньорічна величина оборотних коштів, тис. грн.	84803	99655	111675	113406	122667	145962	1159	2,1
Фондовіддача основних фондів грн.	4,07	3,32	2,87	1,80	1,90	2,35	1,72	42,2
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, об.	5,74	4,50	3,86	2,34	2,41	2,95	2,79	48,5
Виробництво ковбасних виробів у натуральному виразі, тонн	10098	7677	7717	6974	7198	7024	3074	30,4
Середньорічна чисельність працівників (ПВП), чол.	1593	1585	1064	1218	1115	1283	310	19,5
Середньорічний виробіток продукції у натуральному виразі на 1 працівника (ПВП), тонн/чол.	6,34	4,84	7,25	5,73	6,46	5,47	0,86	3,6

Аналіз даних табл. 2 свідчить про зниження більшості досліджуваних показників результативності діяльності. Так, на 11,42% знизився обсяг реалізованої продукції в 2013 році порівняно з показником 2008 року, і на 30,44% – обсяг виробництва ковбасних виробів в натуральному виразі. Негативною тенденцією є також зниження

фондовіддачі – 42,24%, коефіцієнта оборотності оборотних коштів – на 48,54% та середньорічного виробітку – на 13,63%.

Зниження ефективності діяльності МПП Одеської області наочно відображено в табл. 3 та на рис. 2.

Таблиця 3

Чиста рентабельність виробництва на МПП Одеської області
(складено автором за даними [2])

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	абс. відхил.
Фінансовий результат від звичайної діяльності підприємства, тис. грн.	7738	-1060	-2697	141	1479	1290	5827	-1911
Середньорічна величина основних фондів та оборотних коштів підприємства, тис. грн.	181980	204492	234696	262237	261233	277692	329510	147530
Рентабельність виробництва, %	4,25	-0,52	-1,15	0,05	0,57	0,46	1,77	-2,48

Аналіз даних табл. 3 свідчить про те, що незважаючи на збільшення середньорічної вартості ОВФ і оборотних коштів, рентабельність виробництва продовжувала падати до 2009 року, а з 2010 року намітилася позитивна тенденція до її збільшення. Але необхідно відзначити, що рівень цього показника залишається вкрай низьким (1,77% в 2013 р.).

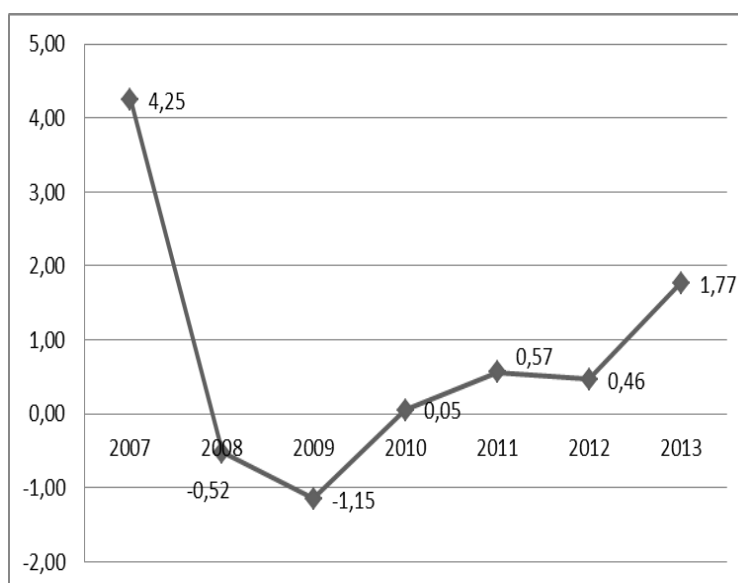

Рис. 2. Динаміка чистої рентабельності виробництва на МПП Одеської області, %

Проведений вище аналіз свідчить про наявність значних труднощів на шляху розвитку досліджуваної галузі. Розглянемо основні проблеми м'ясопереробної промисловості України на сучасному етапі її розвитку.

Український ринок ковбасних виробів відрізняється, як було зазначено вище, високим рівнем конкуренції. Так, в 2012 і 2013 роках тільки в Одеській області виробництво ковбасних виробів здійснювалося на 21-му підприємстві, із яких 15 належать до статистично великих та середніх, і 6 – до статистично малих підприємств.

До великих належать такі відомі МПП, як сільськогосподарське підприємство ТОВ «Векка», ПП фірма «Гармаш», ТОВ «Еремівський м'ясокомбінат», ТОВ «Лібра», ТОВ «Титан», ТД «Левада» та ін. Окреслимо основні проблеми, які наразі постають перед м'ясопереробною галуззю:

1. Дефіцит вітчизняної сировини. Наразі стан тваринництва не здатний повною мірою задовольняти потреби переробників. В Україні за усіма категоріями господарств (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, приватні господарства населення) суттєво скоротилося поголів'я тварин, занепала матеріально-технічна база галузі, низький рівень спеціалізації і концентрації виробництва, технічного та технологічного оснащення.

Так, наприклад, попит на яловичину за рахунок вітчизняної сировини, як вказують дослідники, задовольняється менш ніж на 40%. Дефіцит компенсувався за рахунок використання імпоротної сировини і давальницьких схем. В Україні 4% імпортованого м'яса надходило законним шляхом зі сплатою всіх податків і зборів, а 96% завозилося на територію за тіншовими схемами, насамперед, за давальницькими [3]. Але з 2008 року працювати з давальницькою сировиною заборонено. Кабінет Міністрів заборонив ввезення м'яса та м'ясних субпродуктів на територію України за операціями з давальницькою сировиною з 15 грудня 2008 року [4].

На думку експертів, сьогодні, для виробництва ковбасних виробів використовують до 60% сировини імпортного виробництва. Але ввозиться переважно м'ясо нижчих категорій: яловичий тримінг (обрізки), курячий фарш (м'ясо механічної обвалки), американська курятина, бразильська і польська свинина. Лідирує за обсягами імпорту курятина як найдешевший вид м'яса, і це притому, що обсяги її виробництва в Україні і так досить високі, і цілком забезпечують внутрішній попит [3].

Виробництво ковбасних виробів сьогодні практично повністю орієнтовано на внутрішній ринок – зовнішні поставки займають всього 0,1% в обсязі виробництва. Сьогодні основним покупцем українських ковбас є Молдова (до 80% експортного обсягу) [5].

23 квітня 2012 р. Кабінетом Міністрів України було ухвалено рішення про запровадження виплати спеціальної бюджетної дотації фізичним особам для утримання ними молодняка великої рогатої худоби, який народився в їх господарствах, для його збереження. Очікується, що це дозволить збільшити поголів'я ВРХ у населення та вирішити питання сировинного забезпечення м'ясопереробної галузі [6]. Сьогодні проблема сировинного забезпечення призводить до зниження виробництва в розглянутій галузі.

2. Якість продукції. З 1 січня 2010 року набули чинності нові національні стандарти на ковбасу та м'ясні продукти харчування. Один із них, ДСТУ 4436:2005, визначає нормативи якості варених ковбас. За новим ДСТУ навіть ковбаса другого сорту повинна містити не менше 60% м'яса, а вищого – всі 100%. Але нові ДСТУ поширюються тільки на ті сорти ковбас, які були в СРСР – «Докторську», «Молочну», «Любительську» та інші. А решту ковбас можна виготовляти за ТУ – з м'ясних обрізків сумнівної якості, а також з додаванням барвників, загусників, смакових добавок. Але сьогодні в Україні відсутнє законодавство, в якому чітко визначаються вимоги до безпеки, складу і маркування ковбасних виробів. За даними Центру споживчих експертиз, вміст м'яса в нинішній вареній ковбасі не перевищує 20–30%. Проте нітратів і фосфатів нерідко в кілька разів більше допустимих норм, що становить загрозу для здоров'я споживачів [7].

3. Наступною проблемою м'ясопереробної галузі України, як зазначають дослідники, є моральний і фізичний знос устаткування. Аналіз технологічного устаткування підприємств галузі показує, що воно енергоємне і громіздке. В основному це вітчизняне обладнання, морально і фізично зношене, яке підвищує собівартість продукції. На деяких підприємствах більшість операцій здійснюються вручну. Частка устаткування, що потребує заміни, за різними оцінками становить від 5% до 30% від загального парку встановленого на вітчизняних м'ясопереробних підприємствах. Необхідно модернізувати (замінити) механічне, холодильне і пакувальне обладнання на більш продуктивне та енергозберігаюче. Якісне обладнання поставляють сьогодні відомі західноєвропейські компанії.

Але імпортне устаткування відрізняється, зазвичай, також і високою вартістю як самого обладнання, так і його запасних частин. Тому на підприємствах м'ясопереробної галузі актуальним сьогодні є активізація інноваційних процесів та впровадження раціоналізаторських пропозицій для вдосконалення виробничих процесів.

Крім того, існують проблеми зниження ефективності діяльності окремих підрозділів підприємства, які проявляються в порушеннях технологічної та виробничої дисципліни, зниженні якості продукції та незацікавленості підрозділів підприємства та окремих працівників у підвищенні результативності праці. Вважаємо, що вирішення цих проблем нерозривно пов'язано з формуванням на підприємствах м'ясопереробної галузі дієвого внутрішнього економічного механізму підприємства. Основні напрямки його побудови обумовлені такими особливостями (характеристиками) підприємств МПП.

Перш за все, необхідно відзначити наявність тісних взаємозв'язків між виробничими підрозділами, які обумовлені формою їх спеціалізації. На підприємствах МПП застосовується технологічна спеціалізація. На рис. 3 представлено типову виробничу структуру м'ясопереробного підприємства, що відображає виробничі взаємозв'язки підрозділів.

Рис. 3. Виробнича структура МПП

Відділення ковбасного цеху розташовані відповідно до руху предметів праці в процесі виготовлення ковбасних виробів, що наочно видно на рис. 4.

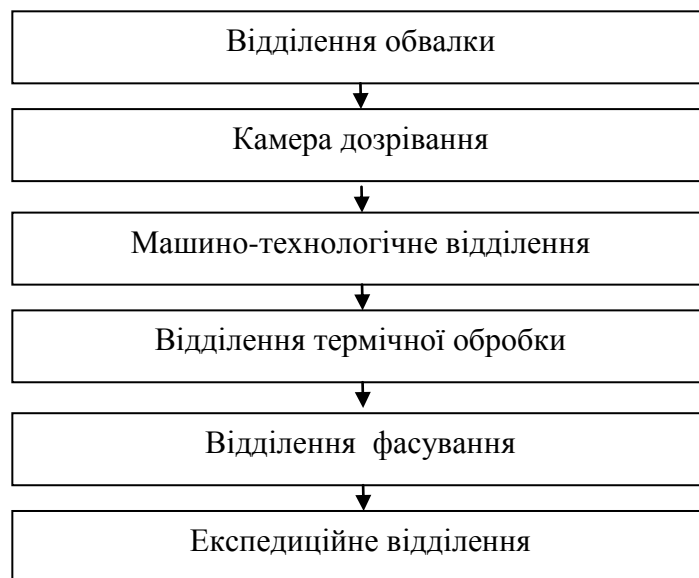

Рис. 4. Виробнича структура ковбасного цеху

Рис. 3 та 4 ілюструють наявність тісних технологічних взаємозв'язків між підрозділами МПП, що обумовлює доцільність і необхідність формування системи матеріальної відповідальності між підрозділами за порушення технології виробництва, за несвоєчасну поставку сировини, напівфабрикатів, енергоресурсів тощо.

Розглянуті вище проблеми забезпеченості МПП сировиною є надзвичайно актуальними, оскільки, питома вага витрат на сировину і матеріали на виробництво ковбасних виробів становить від 70 до 80% у загальному обсязі витрат.

В табл. 4 представлено матеріаломісткість виробництва ковбасних виробів на МПП Одеської області. Аналіз даних табл. 4 свідчить про стійку тенденцію до збільшення питомої величини матеріальних витрат на 1 тону ковбасних виробів в динаміці останніх років.

Таблиця 4
Матеріаломісткість виробництва ковбасних виробів на МПП Одеської області
(складено автором за даними [2])

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Виробництво ковбасних виробів у натуральному виразі на МПП Одеської області, тис. т.	10,29	7,86	7,74	7,36	7,33	7,39
Витрати на сировину і матеріали у собівартості ковбасних виробів на МПП Одеської області, тис. грн.	256489	219562	224565	229445	253370	264102
Питома величина матеріальних витрат на 1 тону ковбасних виробів, тис. грн./т.	23,5	25,4	28,6	29,1	32,9	35,2

Крім цього, проведене дослідження показало, що виробництво на МПП характеризується високим рівнем енергоспоживання, що обумовлено особливостями технологічного процесу, необхідністю підтримування певного температурного режиму в процесі виробництва, використанням різного механічного і автоматичного обладнання.

Тому можна зробити висновок, що система матеріального заохочення працівників підрозділу МПП повинна обов'язково містити елементи преміювання за економію сировини і матеріалів, і за раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів. Особливо актуальним є такий підхід в сучасних умовах, у зв'язку з необхідністю переходу вітчизняних підприємств на енерго- та ресурсозбереження та в умовах постійного зростання їх вартості.

Висококонкурентний ринок функціонування МПП і високотехнологічне виробництво обумовлює необхідність активізації інноваційного розвитку м'ясопереробних підприємств. В табл. 5 представлено витрати на інновації на МПП Одеської області (всього 21 підприємство).

Аналіз даних табл. 5 свідчить про те, що протягом всього досліджуваного періоду відсутня позитивна динаміка до зміни витрат на інноваційний розвиток МПП Одеської області, внаслідок чого середні витрати на інноваційний розвиток незначні у виокремленій групі підприємств. Так, у 2013 році витрати на інновації в розрахунку на одне підприємство в середньому становили всього 152,86 тис. грн.

Такий стан відображає низький рівень інноваційного розвитку підприємств МПП, у зв'язку з чим вважаємо необхідним включати в систему матеріального заохочення підрозділів підприємства як складової ВЕМ показники преміювання за інноваційний розвиток та участь в інноваційній діяльності підприємства.

Таблиця 5
Витрати на інновації на м'ясопереробних підприємствах Одеської області (тис. грн.)
(складено автором за даними [3])

Роки	Статистично малі підприємства	Великі та середні підприємства	Всього
2006	0,0	1294,0	1294,0
2007	0,0	3299,9	3299,9

2008	0,0	3104,0	3104,0
2009	0,0	5152,1	5152,1
2010	0,0	2254,0	2254,0
2011	0,0	3379,0	3379,0
2012	0,0	3325,2	3325,2
2013	0,0	3210,3	3210,3

Висновки і перспективи подальших розробок. Дослідження особливостей функціонування МПП засвідчило необхідність формування внутрішнього економічного механізму на підприємствах МПП. Обґрунтовано також доцільність побудови матеріальної складової внутрішнього економічного механізму підприємства МПП, з урахуванням необхідності стимулювання специфічних аспектів їхньої діяльності, а саме: формування системи матеріальної відповідальності між підрозділами за порушення технології виробництва, за несвоєчасну поставку сировини, напівфабрикатів, енергоресурсів та ін.; преміювання за економію сировини і матеріалів, за раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; преміювання працівників підрозділів за інноваційний розвиток та участь в інноваційній діяльності підприємства.

Перспективи подальших розробок пов'язані з розширенням системи показників матеріального заохочення працівників підрозділів та удосконаленням методичних підходів щодо побудови дієвої системи матеріального стимулювання підрозділів підприємства.

Список використаної літератури

1. Україна у цифрах у 2013 році: стат. зб. / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: Консультант, 2014. – 239 с.
2. Зведений річний баланс м'ясопереробних підприємств Одеської області за 2007–2013 рр. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2014. – 14 с.
3. Черновалов А. Деньги возьмут на рога / А. Черновалов // Газета «Коммерсантъ Украина». – 2012. – № 69 (1559). – С. 1.
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1078 від 03.12.2008 р. «Питання ввезення на митну територію України як давальницької сировини товарів групи 02 згідно з УКТЗЕД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.com.ua/php/document.php?ISN=40740>.
5. Ковальчук А. Крупнейшие аграрные компании Украины: мясопереработка [Электронный ресурс] / А. Ковальчук. – Режим доступа: <http://delo.ua/business/krupnejshie-agrarnye-kompanii-ukrainy-mjasopererabotka-167268/>
6. Бут М. Правительство довело до кризиса еще одну отрасль / М. Бут // Экономические известия. – 2012. – № 78. – С. 3.
7. Складчиков В. Докторская: стандарты вкрутую [Электронный ресурс] / В. Складчиков. – Режим доступа: http://www.proinfo.com.ua/bezopasnost_i_kachestvo/kachestvo/doktorskaya_standartyi_vkrutyi.html.